

УДК [316.62:159.93]:070-051

О. В. Петрик**ДОВІРА ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ**

У статті теоретично обґрунтовано психологічні особливості професійної діяльності журналістів. Розглянуто поняття довіри як прояву соціального інтелекту журналістів та представлено результати емпіричного дослідження. Охарактеризовано види довіри як чинника успішності в журналістській діяльності. Встановлено ефективність діяльності журналістів у межах психології розвитку соціального інтелекту.

Ключові слова: професійна діяльність журналістів, соціальний інтелект, довіра, соціальні здібності.

В статье теоретически обоснованы психологические особенности профессиональной деятельности журналистов. Рассмотрено понятие доверия как проявления социального интеллекта журналистов и представлены результаты эмпирического исследования. Охарактеризованы виды доверия как факторы успешности в журналистской деятельности. Установлена эффективность деятельности журналистов в рамках психологии развития социального интеллекта.

Ключевые слова: профессиональная деятельность журналистов, социальный интеллект, доверие, социальные способности.

Psychological peculiarities of the professional activities of journalists are theoretically grounded in article. The concept of trust as a manifestation of social intelligence of journalists is considered and empirical results are submitted. Types of trust as factors of success in journalistic activity are characterized. The effectiveness of journalists within the limits of developmental psychology of social intelligence is established.

Key words: the professional activities of journalists, social intelligence, trust, social skills.

Постановка проблеми. Проблема формування свідомості суспільства в усі часи існування людства залишалась актуальною.

Суспільна свідомість, яка охоплює сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, що відображають суспільне буття, впливає на розвиток суспільства загалом. Саме журналістика займає провідну позицію у виконанні однієї з головних своїх функцій – формуванні суспільної думки. У процесі професійної діяльності журналісти здійснюють високий ступінь впливу на суспільство. Разом із тим основним їх завданням є створення належного рівня медіабезпеки, що є запорукою загальної свободи засобів масової інформації, свободи слова ЗМІ, відсутності цензури, можливості вільного висловлювання думок, переконань, вільного пошуку, вибору, обробки і розповсюдження інформації та ідей у будь-яких законних формах. Для виконання таких суспільно важливих завдань журналісту необхідно бути об'єктивним у представленні фактів. Але, як зазначають Е. Денніс і Дж. Меррілл, журналісти не можуть бути об'єктивними, навіть якщо вони цього хочуть. Вони потрапляють у пастку суб'єктивності, а у матеріалах невід'ємно присутня їх індивідуальність [3]. Тому психологія як одна з провідних наук, що вивчає особливості професійної діяльності, з одного боку, та закономірності і механізми розвитку особистості з іншого, покликана здійснити ґрунтовний аналіз постаті самого журналіста у процесі діяльності з метою забезпечення його правильного впливу на формування суспільної свідомості. Довіра як прояв соціального інтелекту журналістів є саме тим фактором, що відповідає за їх професійно-інформаційну діяльність, у якій актуальною є проблема формування нових якісних характеристик особистості, що дозволяють адаптуватися до зростаючих потреб інформаційного суспільства. Адже журналіст знаходиться під впливом декількох систем, що визначають цілеспрямованість його діяльності: соціальні інститути і системи масової аудиторії, для яких він є важливим компонентом суб'єктом інформаційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «соціальний інтелект» допускає розрізнення таких аспектів, як соціальні знання (С. Вонг, Дж. Дей, С. Максвелл, Н. Мир, С. Космітський, К. Джон та ін.); соціальна пам'ять (Дж. Вашингтон та ін.); соціальне сприймання (Р. Ріггіо та ін.); соціальна компетентність (М. Форд, М. Тісак, Н. Кентор та ін.); соціальна інтерпретація–дешифрування невербальної інформації (Р. Ентоні, Р. Розенталь, Д. Арчер, Р. Аркет, Р. Стернберг, Дж. Сміт та ін.); соціальна ін-

туїція (Ф. Чапін, С. Вонг, Дж. Дей, Д. Кітінг, Р. Розенталь та ін.); прогнозування (С. Космітський, О. Джон та ін.); соціальна адаптація чи здатність пристосовуватися (Д. Кітінг, Ф. Чапін, Н. Кентор, Р. Харлоу та ін.); соціально-когнітивна гнучкість (К. Джон, Дж. Дей та ін.); самооцінка (Н. Марлоу, Н. Фредріксон, Л. Браун, М. Форд, М. Тісак) [6]. Однією з форм соціального інтелекту слід вважати довіру. Вивчення проблеми довіри проводиться дослідниками різних теоретичних напрямів і визначається це поняття також по-різному. Як зазначає С. Кастадло, основна причина розмаїття полягає в тому, що довірою називають різні феномени. У результаті контент-аналізу найбільш часто цитованих визначень довіри він виділяє п'ять основних: 1) довіра безпосередньо пов'язана з очікуванням, переконанням, волевиявленням або установкою; 2) довіра проявляється щодо різних об'єктів, якими можуть бути інші індивіди, групи, організації, соціальні інститути; 3) довіра часто виявляється через дію або поведінку, чим підкреслює свій діяльнісний аспект, а саме дію суб'єкта як засіб прояву довіри; 4) визначення довіри містить результати і наслідки прояву довіри; передбачається, що дії контрагента можуть бути передбачені і позитивно оцінені суб'єктом довіри; 5) трактування довіри містить ризикованість ситуації прийняття рішення [7]. Предметом вивчення професійної діяльності журналістів слід вважати індивідуальну форму існування суспільних стосунків, які характеризують спосіб долучення особистості до наявної структури суспільної праці. Важливу роль у комплексному вивченні діяльності журналістів відіграє психологія. Довіра як прояв соціального інтелекту, який сприяє швидкому адаптуванню до змін умов існування, правильному розумінню та прогнозуванню поведінки співрозмовника, а також забезпечує сприятливі умови для саморозкриття, самореалізації, толерантності є запорукою успішності в журналістській діяльності. Разом із тим у психологічних дослідженнях цей феномен вивчено недостатньо.

Мета дослідження полягає в теоретичному та емпіричному дослідженні понять соціального інтелекту і довіри журналістів, а також у вивченні психологічних особливостей професійної діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу. У професійній діяльності, яка здійснюється в конкретних суспільно-історичних умовах, формуються й удосконалюються не лише окремі професійно важливі

якості, знання, вміння і навички фахівця, але і відбувається становлення професійної психіки загалом. З одного боку, особливості людини-професіонала істотно впливають на процес і результат його діяльності; з другого боку, саме формування людини-професіонала відбувається під час професійної діяльності і під її впливом [2].

Такий підхід дає підставу для уявлення внутрішнього світу індивіда як сукупності елементів, об'єднаних якоюсь структурою що забезпечує активну, цілеспрямовану діяльність людини із відтворення та розвитку своєї сутності. У процесі такого підходу внутрішній світ журналіста постає як багатовимірною складноорганізована система, яка, по-перше, реалізує функцію спонукання до діяльності, націлюючи її на певні об'єкти реальної дійсності; по-друге, внутрішній світ забезпечує спрямованість, осмисленість здійснюваної діяльності, задає їй особистісні й одночасно соціально-історичні виміри; по-третє, внутрішній світ журналіста містить у собі компоненти, що забезпечують успішне здійснення діяльності.

На думку І. М. Дзялошинського, згідно із цими трьома напрямками функціонування внутрішнього світу журналіста, можна виділити в його структурі три основних компоненти: спонукальна сфера (що охоплює систему установок, потреб, життєвих цілей, мотивів); регулятивно-сміслова сфера (що охоплює сукупність ідеальних уявлень про світ, про самого індивіда, а також про способи пізнання, діяльності і спілкування). У складі смислової сфери журналіста виділяють такі елементи як знання, цінності і норми, які представлені в полі свідомості та поза її межами, а також ті, що, здійснюючи відбиття та фіксацію у своєму змісті (світ соціальних і професійних відносин), орієнтують журналіста в реаліях дійсності, організують і спрямовують його діяльність, забезпечуючи її оптимальне здійснення. Виконавча сфера, тобто комплекс здібностей і навичок, сутнісних сил особистості, використовуючи які журналіст забезпечує творче рішення завдань, що виникають перед ним. (Сфера здібностей журналіста, ступінь розвитку яких багато в чому визначає всі складові його діяльності, об'єднує різні види здібностей і якостей, що спираються на такі фундаментальні здібності як інтелект, емоційність, воля.) Очевидно, що можливе вивчення кожного з компонентів цієї системи окремо. Наприклад, можна досліджувати окремо знання журналіста: об-

сяг, широту, ступінь системності та інші. Як зазначає автор, можна вивчати за будь-якими показниками, що цікавлять дослідника, систему ціннісних орієнтацій, нормативну систему (виділивши в ній підструктуру виконавчого потенціалу, що об'єднує сукупність праксеологічних норм, які забезпечують оптимальне здійснення трудового, творчого процесу) і підструктуру морального потенціалу, що об'єднує сукупність норм, які реалізують етичну регуляцію поведінки журналіста. Але, виділяючи ті чи інші сфери внутрішнього світу журналіста як особливий предмет вивчення, необхідно постійно пам'ятати про те, що внутрішній світ – це не лише сукупність елементів, а складна система, всі елементи якої пов'язані один з одним. Крім того, як і кожна система, внутрішній світ має свою ієрархію, що дозволяє виділити три основні рівні: фундаментальний (зберігає свою стабільність протягом тривалого часу – іноді всього життя), середній (міра стійкості якого значна, хоч і нижча, ніж у фундаментальному) і поверхневий (пов'язаний із конкретними реаліями зовнішнього світу і тому дуже мінливий) [1].

На думку І. Ю. Леонової та І. М. Леонова основою типологій довіри є різні критерії. Однією із прийнятих основ типології є об'єкт довіри. Об'єктами довіри є певні люди як носії певних соціальних ролей, соціальні групи та організації, а також різні феномени та явища матеріального та нематеріального світу. Зазвичай розрізняють довіру міжособистісну (тобто між людьми) та інституціональну (на рівні всього суспільства, тобто довіра людей до соціальних інститутів та їхніх представників). Інституціональна довіра – фактор формування особистісної довіри. Соціальна довіра – очікування надійності від інших індивідів, не пов'язаної з будь-якою конкретною поведінкою в певній ситуації. Це довіра, відчужена від кожної конкретної людини, узагальнена довіра, яка живе в суспільстві. Під поняттям особистісна довіра розуміють схильність особистості довіряти конкретним людям. Отже, її слід розглядати як основу формування соціальної довіри. [4]. Таке формування відображається в соціальному інтелекті журналістів, який, як зазначалось, сприяє швидкому адаптуванню до змін умов існування, правильному розумінню співрозмовника, вмінню прогнозувати його та свою поведінку.

Дж. Роттер вказує на те, що довіра у взаємовідносинах людей визначається як узагальненні очікування людини щодо того, на-

скільки можливо покластись на слова, обіцянки, висловлювання або письмові заяви іншої людини або групи людей. Він вважає, що оскільки йдеться про очікування людини щодо інтеракцій, то показник довіри можна оцінювати з точки зору соціуму. Довіра завжди формується в ситуації міжособистісної взаємодії. Така форма соціального інтелекту формується у процесі діяльності особистості в соціумі, сфері спілкування і соціальної взаємодії, пов'язана з умінням творчо мислити і творчо підходити до вирішення проблемних ситуацій у спілкуванні із соціальним оточенням, які є важливими у професійній діяльності журналістів.

Дж. Роттер визначає довіру у взаємовідносинах між людьми як узагальнене очікування людини щодо того, наскільки можна покластись на слова, обітниця, словесні чи писемні заяви іншої людини або групи людей. Довіра у взаємовідносинах між людьми не має на увазі віру в те, що люди хороші за природою, або те що ми живемо у кращий із можливих світів. Також не варто прирівнювати її до довірливості. Дж. Роттер розглядав довіру у взаємовідносинах між людьми як довіру в тих випадках, коли немає очевидних причин не вірити, у той час коли довірливість – це безрозсудна, або наївна віра у все, про що говорять інші люди. Автор вважає, що оскільки йдеться про очікування людини щодо інтеракцій, то показник довіри можна оцінювати з точки зору соціуму. Він стверджує, що коли визначати довіру незалежно від довірливості, то високий рівень довіри найбільш очікуваний, оскільки є необхідним для виживання цивілізації. Суспільство може нормально функціонувати лише тоді, коли люди мають хоча б середній ступінь довіри один до одного. Таким чином, під поняттям довіри Дж. Роттер розумів загальний оптимізм щодо суспільства, тобто тенденцію довіряти різним групам людей, із якими доводиться спілкуватись [8]. Важливо відзначити, що довіра до себе – специфічне суб'єктивне утворення особистості, пов'язане з іншими внутрішньоособистісними утвореннями (самовідношення, локус контролю, рівень самореалізації особистості), що має стосунок до самосвідомості [7, с. 146]. Під час встановлення довірливого контакту з іншими людьми важливою є міра, яка проявляється на певному рівні довіри, як до себе, так і до інших. Уміння проявляти таку міру є гарантією гармонійних взаємовідносин із собою і зі світом одночасно. Таке вміння з'являється в людини з досвідом та залежить від особливостей виховання, оскільки це явище є со-

ціальним, якому потрібно навчатись. Наявність оптимальної міри довіри загалом пов'язане з концептуальною системою особистісної організації або з Я-концепцією. Я-концепція – довіра до себе [7, с. 232]. Аналіз таких досліджень дає змогу окреслити довіру як прояв соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів.

Серед наявних теорій, заслуговує на увагу концепція соціального інтелекту, запропонована – В. Н. Куніциною. Вона вважає можливим виділення окремого аспекту цього складного явища – комунікативно-особистісного потенціалу, котрий є достатньо узагальненим і дозволяє наблизитись до розуміння специфічної структури соціального інтелекту та особливостей його функціонування на різних вікових етапах. Авторка пропонує розуміти соціальний інтелект як багатомірну, складну структуру, що має такі складові: комунікативно-особистісний потенціал – комплекс властивостей, які полегшують чи ускладнюють спілкування, на їх основі формуються такі інтегральні комунікативні якості як психологічна контактність і комунікативна сумісність; це – основний стрижень соціального інтелекту; характеристики самосвідомості – почуття самоповаги, відсутність придушених імпульсів, відкритість новим ідеям; соціальна перцепція, соціальне мислення, соціальна уява, соціальне уявлення, здібність розуміти і моделювати соціальні явища, розуміти людей та мотиви, що ними керують; енергетичні характеристики – психічна і фізична витривалість, активність, слабка виснаженість. Виходячи з цього, В. Н. Куніцина запропонувала таке визначення: соціальний інтелект – це глобальна здібність, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис та рівня енергетичного забезпечення процесів саморегуляції. Ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняття рішень. Зазначені здібності дозволяють досягти гармонії з собою й навколишнім середовищем [5].

Для з'ясування важливості довіри як прояву соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів нами було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 130 журналістів Волинської, Тернопільської, Рівненської областей, віком від 21 до 56 років. Дослідження здійснювали з використанням тесту Дж. Гілфорда. Його суть полягає у визначенні рівня соціального інтелекту за допомогою чотирьох запропонованих субтестів. Суб-

тест № 1 – «Історії із завершенням» – спрямований на дослідження вміння передбачати наслідки поведінки. За допомогою субтесту № 2 – «Групи експресії» – визначаємо правильність оцінювати стани, почуття, наміри людей за їх невербальними проявами – мімікою, жестами. Субтест № 3 – «Вербальна експресія» – спрямований на визначення чутливості до характеру та окремих людських взаємовідносин. Розпізнання структури міжособистісних ситуацій досліджуємо за допомогою субтесту № 4 – «Історії із доповненням». Дослідження довіри проводили за допомогою «Методики вивчення довіри/недовіри особистості світу, іншим людям, собі» розроблену А. Б. Купрейченко.

Для встановлення відношень між соціальним інтелектом та довірою здійснено кореляційний аналіз отриманих результатів дослідження. Оскільки за коефіцієнтом Колмогорова-Смирнова розподіл даних відповідав нормальному (Asymp. Sig.>0,05), використано коефіцієнт Пірсона. Статистичну обробку даних здійснено за допомогою програми SPSS.

Таблиця 1

**Взаємозв'язок соціального інтелекту
з показниками довіри журналістів**

№	Соціальний інтелект та довіра	Кореляційні зв'язки, r-Пірсона
1	Довіра до себе	$r=0,579^{**}$, $p \leq 0,01$
2	Довіра до інших людей	$r=0,621^{**}$, $p \leq 0,01$
3	Довіра до світу	$r=0,579^{**}$, $p \leq 0,01$

Примітка: рівні значущі: $**p \leq 0,01$.

Як видно з таблиці 1, найвищий кореляційний зв'язок простежуємо між показниками соціального інтелекту та довіри до інших. Це дає змогу говорити про довіру як прояв соціального інтелекту, який проявляється в журналістів у співраці з іншими, взаємодопомозі та прийнятті відповідальності. Також значний кореляційний зв'язок було встановлено між довірою до себе та довірою до світу.

Аналіз результатів теоретичного й емпіричного дослідження соціального інтелекту та довіри журналістів дає змогу дійти **висновків** про існування тісного взаємозв'язку між соціальним ін-

телекомом та довірою у процесі професійної діяльності журналістів.

Перспективними вважаємо дослідження соціального інтелекту журналістів з урахуванням структурних компонентів та особливостей їх факторного впливу.

Література:

1. Дзялошинский И. М. Российский журналист в посттоталитарную эпоху. Некоторые особенности личности и профессиональной деятельности / И. М. Дзялошинский. – М. : Восток, 1996. – 300 с.

2. Дружилов С. А. Психология профессионализма субъекта труда: концептуальные основания / С. А. Дружилов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2005. – № 5(12). – С. 30–43.

3. Дэннис Э. Беседы о масс-медиа / Э. Дэннис, Дж. Мэррил. – М. : Вагриус, 1997. – 112 с.

4. Ильин Е. П. Психология доверия / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2013. – 288 с.

5. Куницина В. Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношения / В. Н. Куницина // Теоретические и прикладные аспекты психологии. – СПб., 1995. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 48–61.

6. Практический интеллект / Р. Жд. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

7. Скрипкина П. Т. Психология доверия / П. Т. Скрипкина. – М. : Академия, 2000. – 264 с.

8. Rotter J. B. Generalized expectancies for interpersonal trust / J. B. Rotter // American Psychologist, 1971. – V. 26. – P. 443–452.